כיתה י"א | תושב"ע · משנה | שיעור 3 מתוך 3 | 45 דק' | בבא בתרא ב, ג; ב, ז-ט

"כדי שלא יזיק": הרחקת נזיקין משכנים ומהעיר

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יקראו את משנה ג בפרק ב של בבא בתרא, ויסבירו מתי שכנים יכולים למנוע פתיחת חנות בחצר ומתי לא.
- התלמידים יסבירו לפי הרע"ב את החריג של "קול התינוקות" של בית רבן.
- התלמידים יקראו את משניות ז-ט ויסבירו את ההרחקות מן העיר: אילן, גורן, נבלות, קברות ובורסקי, ואת הנימוקים.
- התלמידים יבחנו את דיני ההרחקה כבסיס לתכנון עירוני, ויסכמו את היחידה.

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה מותר לי לעשות ברחוב, בשכונה ובבית שלי, כשזה משפיע על אחרים?

השיעור השלישי שואל: מה מותר לי לעשות בתוך שלי, כשזה משפיע על השכנים ועל העיר כולה?

🧪 פתיחה

מציגים מכתב תלונה דמיוני של שכן: "השכן מלמטה פתח מספרה בדירה, יש כל היום קונים בחדר המדרגות, ואני לא מצליח לישון." כל זוג כותב: מה הייתם פוסקים? האם זה משנה אם השכן היה נגר שמכין רהיטים ומוכר בשוק? (5 דקות)

📖 הסבר למורה

משנה ג קובעת שאסור לפתוח מאפייה או צבעייה מתחת למחסן של חבר, בגלל העשן והחום, ולא רפת. בחצר משותפת, שכן יכול למחות נגד חנות: "אֵינִי יָכוֹל לִישֹׁן מִקּוֹל הַנְּכָנָסִין וּמִקּוֹל הַיּוֹצְאִין". אבל מי שעושה כלים בביתו ומוכר בשוק, אי אפשר למחות נגדו "לֹא מִקּוֹל הַפַּטִּישׁ, וְלֹא מִקּוֹל הָרֵחַיִם, וְלֹא מִקּוֹל הַתִּינוֹקוֹת".

הרע"ב מסביר ש"התינוקות" הם "שֶׁל בֵּית רַבָּן", ואי אפשר למחות נגדם "מִשּׁוּם יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר". הוא מוסיף שאם המלמד מלמד אותם אומנות או חשבון, אפשר למחות. זה מקום טוב לדיון על סדר עדיפויות של קהילה.

משניות ז-ט עוברות מהשכן אל העיר. מרחיקים אילן מן העיר עשרים וחמש אמה (חרוב ושקמה חמישים), "לִפְּי שֶׁנּוֹי הוּא לָעִיר כְּשֶׁיֵּשׁ מֶרְחָב פָּנוּי לְפָנֶיהָ". אם העיר קדמה, קוצצים בלי פיצוי; אם האילן קדם, קוצצים ומשלמים. גורן קבוע מרחיקים חמישים אמה בגלל המוץ, "כְּדֵי שֶׁלֹּא יַזִּיק". נבלות, קברות ובורסקי

מרחיקים חמישים אמה "מִשּׁוּם רֵיחַ רַע", והבורסקי רק במזרח העיר, כי הרוח המזרחית לא מביאה את הריח לעיר. יש כאן יסודות של תכנון עירוני: יופי, בריאות, כיוון הרוח וזכויות קודמות.

📜 המקור (המשנה מתוך ספריא, נוסח תורת אמת; רע"ב מתוך ספריא)

משנה, בבא בתרא פרק ב, משנה ג

לֹא יִפְתַּח אָדָם חֲנוּת שֶׁל נַחְתּוֹמִין וְשֶׁל צַבָּעִין תַּחַת אוֹצָרוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ. וְלֹא רֶפֶת בָּקָר. בֶּאֱמֶת, בְּיַיִן הִתִּירוּ, אֲבָל לֹא רֶפֶת בָּקָר. חֲנוּת שֶׁבֶּחָצֵר, יָכוֹל לִמְחוֹת בְּיָדוֹ וְלוֹמַר לוֹ, אֵינִי יָכוֹל לִישֹׁן מִקּוֹל הַנִּכְנָסִין וּמִקּוֹל הַיּוֹצְאִין. אֲבָל עוֹשֶׂה כֵּלִים, יוֹצֵא וּמוֹכֵר בְּתוֹךְ הַשּׁוּק, אֲבָל אֵינוֹ יָכוֹל לִמְחוֹת בְּיָדוֹ וְלוֹמַר לוֹ, אֵינִי יָכוֹל לִישֹׁן, לֹא מִקּוֹל הַפַּטִּישׁ, וְלֹא מִקּוֹל הָרֵחַיִם, וְלֹא מִקּוֹל הַתִּינוֹקוֹת:

משנה, בבא בתרא פרק ב, משנה ז

מַרְחִיקִין אֶת הָאִילָן מִן הָעִיר עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ אַמָּה, וּבְחָרוּב וּבְשִׁקְמָה חֲמִשִּׁים אַמָּה. אַבָּא שָׁאוּל אוֹמֵר, כָּל אִילַן סְרָק, חֲמִשִּׁים אַמָּה. אִם הָעִיר קָדְמָה, קוֹצֵץ וְאֵינוֹ נוֹתֵן דָּמִים. וְאִם הָאִילָן קָדַם, קוֹצֵץ וְנוֹתֵן דָּמִים. סָפֵק זֶה קָדַם, סָפֵק זֶה קָדַם, קוֹצֵץ וְאֵינוֹ נוֹתֵן דָּמִים:

משנה, בבא בתרא פרק ב, משנה ח

מַרְחִיקִין גֹּרֶן קָבוּעַ מִן הָעִיר חֲמִשִּׁים אַמָּה. לֹא יַעֲשֶׂה אָדָם גֹּרֶן קָבוּעַ בְּתוֹךְ שֶׁלּוֹ, אֶלָּא אִם כֵּן יֶשׁ לוֹ חֲמִשִּׁים אַמָּה לְכָל רוּחַ, וּמַרְחִיק מִנְּטִיעוֹתָיו שֶׁל חֲבֵרוֹ וּמִנִּירוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יַזִּיק:

משנה, בבא בתרא פרק ב, משנה ט

מַרְחִיקִין אֶת הַנְּבֵלוֹת וְאֶת הַקְּבָרוֹת וְאֶת הַבָּרְסְקִי מִן הָעִיר חֲמִשִּׁים אַמָּה. אֵין עוֹשִׂין בָּרְסְקִי אֶלָּא לְמִזְרַח הָעִיר. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, לְכָל רוּחַ הוּא עוֹשֶׂה, חוּץ מִמַּעֲרָבָהּ, וּמַרְחִיק חֲמִשִּׁים אַמָּה:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על בבא בתרא ב, ג

חֲנוּת שֶׁבֶּחָצֵר. אֶחָד מִבְּנֵי חָצֵר שֶׁבָּא לִפְתֹּחַ חֲנוּת בֶּחָצֵר, בְּנֵי הֶחָצֵר מְעַכְּבִין עָלָיו:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על בבא בתרא ב, ג

וְלֹא מִקּוֹל הַתִּינוֹקוֹת. שֶׁל בֵּית רַבָּן. וְאַף עַל גַּב דְּקוֹל הַבָּא מֵחֲמַת אֲחֵרִים הוּא, לֹא מָצֵי מָחֵי, מִשּׁוּם יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר. וְאִם אֵינוֹ מְלַמֵּד הַתִּינוֹקוֹת תּוֹרָה, אֶלָּא אָמָּנוּת אוֹ חָשְׁבּוֹן אוֹ תִּשְׁבֹּרֶת, מָצֵי מָחֵי ...

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על בבא בתרא ב, ז

מַרְחִיקִין אֶת הָאִילָן מִן הָעִיר. לְפִי שֶׁנּוֹי הוּא לָעִיר כְּשֶׁיֵּשׁ מֶרְחָב פָּנוּי לְפָנֶיהָ:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על בבא בתרא ב, ח

חֲמִשִּׁים אַמָּה. מִפְּנֵי הַמַּץ שֶׁמַּזִּיק אֶת בְּנֵי הָעִיר. כְּשֶׁהוּא זוֹרֶה:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על בבא בתרא ב, ט

אֶת הַנְּבֵלוֹת וְאֶת הַקְּבָרוֹת. מִשּׁוּם רֵיחַ רַע:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על בבא בתרא ב, ט

אֶלָּא לְמִזְרַח הָעִיר. שֶׁאֵין רוּחַ מִזְרָחִית קָשָׁה אֶלָּא אִם כֵּן בָּאָה לְפֶרְעָנוּת. אֲבָל כְּשֶׁהִיא בָּאָה כְּדַרְכָּהּ הִיא חַמָּה וּמְנַשֶּׁבֶת בְּנַחַת, לְפִיכָךְ אֵינָהּ מְבִיאָה הָרֵיחַ לָעִיר:

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב במשנה במפורש, ובצד השני פירוש, עם שם המפרש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהמשנה.

📜 **כתוב:** "וְלֹא מִקּוֹל הַתִּינוֹקוֹת"

💭 **מפרשים:** הרע"ב: "שֶׁל בֵּית רַבָּן", ואי אפשר למחות "מִשּׁוּם יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר".

📜 **כתוב:** "מַרְחִיקִין אֶת הָאִילָן מִן הָעִיר עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ אַמָּה"

💭 **מפרשים:** הרע"ב: "לְפִי שֶׁנּוֹי הוּא לָעִיר כְּשֶׁיֵּשׁ מֶרְחָב פָּנוּי לְפָנֶיהָ".

📜 **כתוב:** "אֵין עוֹשִׂין בֻּרְסְקִי אֶלָּא לְמִזְרַח הָעִיר"

💭 **מפרשים:** הרע"ב: הרוח המזרחית בדרך כלל "מְנַשֶּׁבֶת בְּנַחַת, לְפִיכָךְ אֵינָהּ מְבִיאָה הָרֵיחַ לָעִיר".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות (המשנה והרע"ב), דף עבודה, לוח

1. פתיחה: מכתב התלונה על המספרה (5 דקות)
2. משנה ג: חנות בחצר מול בעל מלאכה, והרע"ב על קול התינוקות (12 דקות)
3. משניות ז-ט: בונים "מפת עיר" עם ההרחקות והנימוקים (13 דקות)
4. דיון: "אם העיר קדמה" ו"אם האילן קדם", זכויות קודמות (7 דקות)
5. סיכום היחידה ושאלה בסגנון בגרות, כרטיס יציאה (8 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. במה שונה חנות בחצר מבעל מלאכה שמוכר בשוק?
2. מה מרחיקים מן העיר חמישים אמה, ולמה?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. לפי הרע"ב, למה אי אפשר למחות נגד קול התינוקות של בית רבן, ומתי כן?
2. מה ההבדל בין "העיר קדמה" ובין "האילן קדם", ולמה זה משנה לגבי פיצוי?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם ההבחנה של הרע"ב בין לימוד תורה ובין לימוד חשבון מתאימה לשכונה מעורבת היום? נמקו.
2. אילו מהעקרונות במשניות הייתם מכניסים לתוכנית בניין עיר?

🎓 שאלה בסגנון בגרות (20 נקודות, ניסוח מקורי)

קראו את משנה ג ואת משניות ז-ט בפרק ב של מסכת בבא בתרא.

א. הסבירו מדוע בני החצר יכולים למחות נגד חנות בחצר, ואינם יכולים למחות נגד "קול הפטיש". (6 נקודות)

ב. כתבו את ההרחקה של הבורסקי מן העיר ואת מקומו, והסבירו את הנימוק לפי הרע"ב. (7 נקודות)

ג. "אם העיר קדמה, קוצץ ואינו נותן דמים; ואם האילן קדם, קוצץ ונותן דמים". הסבירו, והביאו דוגמה מימינו. (7 נקודות)

התשובה המלאה במחוון של דף העבודה.

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- תכנון עירוני ואיכות סביבה: אזורי תעשייה, ריח ורעש, ושטחים ירוקים ("נוי הוא לעיר").
- משפט: מטרדים ושכנות, ופיצויים על הפקעה כשהשימוש הקודם היה חוקי.
- חיים משותפים בבניין: עסק בדירה, רעש, וועד בית.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- "יגדיל תורה ויאדיר": מעמד לימוד התורה בקהילה, וההבחנה שבדברי הרע"ב.
- הבורסקי ורוח מערבית: לרבי עקיבא, שלא לעשות במערב כי "שְׁכִינָה בַּמַּעֲרָב" (והרע"ב: אין הלכה כרבי עקיבא).
- דיני שכנים כחלק מ"ועשית הישר והטוב": התחשבות מעבר לחובה.

🏁 סיכום השיעור

סיכום היחידה: מהכד ברחוב, דרך התבן והקש, ועד תכנון העיר. כל תלמיד כותב עיקרון אחד שחוזר בשלושת השיעורים.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק שתי שורות:

1. דבר אחד שלמדתי היום: _____
2. שאלה אחת שעדיין יש לי: _____

💡 הערות למורה

מפת העיר עובדת היטב על דף A3: מרכז העיר, טבעת של 25 ו-50 אמה, ומצפן (מזרח / מערב). דברי הרע"ב על קול התינוקות ארוכים; במערך מובאת תחילתם, והשאר מסוכם בהסבר. למתקשים: דף עם תמיכה, ובו מחסן מילים, שאלות סגורות ומחוון משלו.

📝 בדף העבודה

חנות בחצר מול בעל מלאכה, קול התינוקות, מפת ההרחקות מן העיר, "העיר קדמה" ושאלה מסכמת ליחידה. מחוון מלא בעמוד השני.

יש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, פחות שאלות, ומחוון משלה).

מקורות

- משנה, בבא בתרא ב, 3 (ספריא)
- משנה, בבא בתרא ב, 7 (ספריא)
- משנה, בבא בתרא ב, 8 (ספריא)
- משנה, בבא בתרא ב, 9 (ספריא)
- רע"ב על בבא בתרא ב, 3 (ספריא)
- רע"ב על בבא בתרא ב, 7 (ספריא)
- רע"ב על בבא בתרא ב, 8 (ספריא)
- רע"ב על בבא בתרא ב, 9 (ספריא)

מחוון: הרחקות: חנות בחצר, אילן, גורן ובורסקי

1. **חלק א:** (1) חנות בחצר; קול הנכנסים והיוצאים מפריע לשינה; בעל מלאכה שמוכר בשוק (קול הפטיש, הריחיים והתינוקות). (2) תינוקות "שֶׁל בֵּית רַבָּן", "מִשּׁוּם יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר"; אם המלמד מלמד אותם אומנות או חשבון, אפשר למחות.
2. **חלק ב:** אילן: 25 אמה, "שֶׁנּוֹי הוּא לָעִיר". חרוב ושקמה: 50, "עַנְפֵיהֶן מְרֻבִּים". גורן: 50, "מִפְּנֵי הַמֹּץ שֶׁמַּזִּיק אֶת בְּנֵי הָעִיר". נבלות, קברות ובורסקי: 50, "מִשּׁוּם רֵיחַ רַע". בורסקי רק במזרח, כי הרוח המזרחית אינה מביאה את הריח לעיר.
3. **חלק ג:** העיר קדמה: קוצץ בלי פיצוי (בעל האילן נטע שלא כדין). האילן קדם: קוצץ ומקבלים פיצוי. ספק: קוצץ ואינו נותן, ובעל האילן צריך להביא ראיה שהאילן קדם.
4. 🎓 **מסכמת:** למשל: אדם אחראי לנזק שיוצא משלו אל אחרים, גם כשהוא פועל ברשות. דוגמאות: בעל הכד חייב / המקלקלין חייבין לשלם / מרחיקים גורן "כדי שלא יזיק". לקבל עיקרון אחר מנומק.

🎓 **מחוון לשאלת הבגרות שבמערך:** א. חנות מביאה תנועה של נכנסים ויוצאים לחצר המשותפת, ובני החצר מעכבים; מי שעושה כלים מוכר בשוק, והרעש בתוך ביתו אינו עילה למחאה. ב. חמישים אמה, ורק במזרח העיר (לרבי עקיבא בכל רוח חוץ ממערב); הרוח המזרחית נושבת בנחת ואינה מביאה את הריח לעיר. ג. אם העיר הייתה שם קודם, בעל האילן פעל שלא כדין ואין לו פיצוי; אם האילן קדם, הוא נטע כדין, ולכן מקבל פיצוי. דוגמה: הפקעה לסלילת כביש.